

PEDRES DEL PAISATGE: CABANES

El paisatge és l'aspecte que té el territori. És la percepció que tenim de l'entorn, la part de món que veiem des del lloc on som, i té elements abiòtics (relleu, clima), elements biòtics (vegetació, fauna) i elements antròpics (activitat humana), i tots s'entrellacen. Els paisatges són dinàmics, canvien per efecte de la seva pròpia naturalesa (vegetació, clima, erosió), i per l'acció humana (cultius, infraestructures). Les activitats humanes es manifesten en el paisatge i aquesta afectació defineix el caràcter de la societat que en fa ús. Som paisatge.

La pedra és un material natural, abundant, proper, relativament fàcil de manipular i perdurable. La necessitat de fer servir les pedres com a estris i de realitzar construccions amb pedra és tan antiga com ho és la mateixa humanitat. Els homes i les dones prehistòrics ja van crear objectes bàsics amb pedra, eines de tall i per percutir, llances i fletxes amb puntes de pedra, van plantar fites i van seure sobre rocs posats al voltant del foc. Més tard, en fer-se sedentaris, va caldre alçar murs per fer gran l'habitable, arrencar pedres vora els cultius per protegir-los i fer parets rudimentàries per delimitar el corral. D'ençà, les construccions de pedra sempre han estat presents, la seva proliferació ha anat lligada al creixement demogràfic i han anat evolucionant.

A la nostra comarca els elements més massius introduïts en el paisatge per l'acció humana, en els darrers segles, són els marges de pedra, els bancals, les feixes, etc., que apareixen per la necessitat d'anivellar el terreny, per fer-lo cultivable, evitar l'erosió i rendibilitzar un recurs escàs com és l'aigua. Aquests marges de pedra, les cabanes i totes les altres construccions complementàries, que s'han aixecat utilitzant pedra, van lligades al món de l'agricultura i la ramaderia, i s'han realitzat en harmonia profunda amb el propi entorn, utilitzant materials propers i executant-se molt gradualment, durant un llarg període de temps.

Les cabanes de tros del nostre entorn són petits edificis construïts amb pedra i destinats a usos agrícoles. La seva aparició va lligada a la necessitat de posar-se a cobert si ve el mal temps quan s'és lluny de casa, per fer d'estable per a l'animal, guardar estris o algun sac de la collita. En general són construccions xiques, aïllades i de planta única. Són modestes, funcionals, sòlides, diverses i tenen un caràcter propi amb el qual esdevenen monuments que atorguen identitat al paisatge. En el present dossier es presenten diferents tipologies de cabanes que tenim a la Segarra, set sistemes constructius diferents, marcats pels materials emprats i per la forma de resoldre la coberta.

Cabana amb volta de canó

Aquestes cabanes de volta cilíndrica, o de canó, són molt habituals a tota la Segarra. Construir-les requeria força habilitat. Primer es feien les dues parets laterals fins a una alçada d'uns 80 cm, punt en què es començava la pròpia volta. Per donar forma a la volta calia algun element de suport per sostenir-la provisionalment, mentre s'anaven posant les filades de pedra. Hi havia dos sistemes:

- Entre les dues parets laterals s'amuntegava terra compactada amb la superfície corbada, sobre la qual s'anirien col·locant pedres de rastell, ben encaixades, començant amb filades sobre la mateixa paret lateral i acabant a la part més alta, on calia tancar la volta amb la darrera filada, la clau. Després calia extreure tota la terra deixant buida la cabana. La terra anava, en part, a la coberta.
- En comptes de terra es podia fer servir un motlle de fusta anomenat cindri o cintra, que simulava la curvatura de la volta. A sobre hi anaven les filades de pedres i, en acabar, es retirava el cindri. S'estalviaven el moviment de terra.

La cabana de les imatges és a Sedó. La van construir endinsada en el marge de terra i utilitzant la tècnica de pedra en sec, sense morter. La base interior fa 290 x 390 cm, amb una alçada de 210 cm. Hi ha una menjadora a la banda dreta i espai per a un armariet.

La façana té una amplada total de 580 cm, inclosos els contraforts, i acaba coronada amb un ràfec per escopir l'ai-

gua de la pluja i donar un bon acabat a l'obra. Al damunt de la volta hi ha un pam de terra per reforçar-la i impermeabilitzar-la, on se solien plantar lliris que ajudaven a lligar la terra amb les seves arrels. L'alçada de la cabana fins al ràfec és de 235 cm.

L'obertura de la porta està orientada al sud i fa 90 x 160 cm de llum. Habitualment tenen una llinda de pedra treballada, però en aquesta es va utilitzar una petita volta aplanada.

El seu estat de conservació és bo, tot i que l'arc de la porta comença a patir per un lleuger desplaçament dels contraforts laterals que, inevitablement, anirà a més. Aquest sol ser el mal que pateixen aquest tipus de cabanes. El ràfec ha caigut, en part, pel moviment de les branques dels roures que hi fan ombra.

Cabana amb teulada

Tipologia constructiva molt abundant a la comarca de la Segarra. Aquesta manera d'obrar és més senzilla i ràpida d'executar que una cabana de volta, utilitza menys quantitat de pedra i permet major superfície edificada amb sostres més alts. Es pot arreplegar l'aigua de pluja per guardar-la en una cisterna.

El conjunt de bigues reposa damunt parets acabades en pendent. Sobre les bigues s'hi claven unes peces de fusta més primes, les llates, i es deixa una separació ajustada on després s'hi han d'encaixar les teules. Les teules sotanes, cavalcades, formen una canal en pendent per on correrà l'aigua. Una altre reng de teules s'assenta en posició invertida sobre les primeres, per omplir l'espai que queda just sobre les llates i així cobrir tota la teulada.

La cabana de les imatges té unes mides interiors de 310 x 505 cm, i 400 x 590 cm de mides exteriors. En resulten unes parets d'uns 45 cm de gruix. Les pedres de les parets estan unides per morter o fang. Les cantonades i el voltant de la porta també es van arrebossar amb morter. L'alçada fins a la teulada és de 405 cm a la part frontal i de 273 cm a la part posterior.

La canalització de l'aigua sembla feta posteriorment: l'aigua de la teulada queia en una canal interior a través de l'espai obert al retirar el penúltim reng de teules, fins a un dipòsit que hi havia sobre l'altell de pedra del racó dret, amb sobreexidor cap a l'exterior. No hi ha cisterna soterrada, com sol ser habitual en les cabanes amb teulada.

L'obertura de la porta fa 91 x 182 cm de llum i està orientada al sud-est. Interiorment hi ha una llinda de pedra i ex-

teriorment veiem dos arcs de ferro per sostenir una mena de volta aplanada, tot collat amb ciment. La porta de fusta es manté sencera. L'estat general de l'edifici és bo, excepte alguna teula que ha caigut.

Com a elements accessoris trobem sobre l'entrada unes bigues que corresponien a un altell. A l'esquerra entrant hi ha una menjadora de 170 cm, i a la dreta un armariet que fa 38 x 42 cm. No hi ha cap inscripció a la llinda, però sembla de data més propera que totes les altres cabanes que es detallen. Està construïda amb pedra de calar, pròpia de la zona, dins del terme de Guissona.

Cabana de volta cònica o falsa cúpula

Dins de la Segarra, aquest tipus de cabanes escassegen i les trobem als voltants de Sant Ramon. La tècnica constructiva de l'anomenada falsa cúpula és una altra solució que permet aixecar cobertes sense utilitzar argamassa o morter. Sempre són de planta quadrada i dimensions més reduïdes, i estan fetes amb pedra de calar, que és la que aflora en punts elevats de la comarca a partir de sediments que es fragmenten en pedra més petita.

La planta d'aquesta cabana és un quadrilàter de parets gruixudes, arrebossades interiorment, fins a l'alçada d'un 90 cm. A partir d'aquí les parets van creixent i es transformen fins a arribar a la forma circular. El pas de quadrat a cercle comença amb l'eliminació d'angles als racons interiors, i es forma el que s'anomena la petxina. Les pedres es posen planes, les unes sobre les altres, sense terra ni morter, i a cada filada es fan sobresortir cap al centre fins a volar un terç de la seva fondària, i alhora se'ls dona certa inclinació cap a l'exterior, per afavorir la impermeabilització. Així, tal com es guanya alçada, també es van reduint els cercles de pedres i va prenent forma de cúpula. Es finalitza tancant l'espai amb una llosa més gran que fa de tapa. Al damunt hi va la terra, com en una cabana de volta de canó.

La cabana fotografiada té unes mides interiors de 300 x 300 cm a la base, i 400 x 400 cm de mides exteriors. En resulten unes parets de 50 cm de gruix. L'alçada interior de la volta o cúpula és de 280 cm i l'alçada total de la cabana és de 320 cm a l'exterior.

La porta d'accés, orientada a llevant, fa 80 x 170 cm de llum, amb dues llindes de pedra i ràfec. Les parets exteriors també acaben coronades amb ràfec, tot i que damunt de la porta està malmès. La porta de fusta està desmanegada. A l'interior hi trobem una menjadora que ocupa tot l'espai de la paret de la dreta, i a la paret frontal hi ha un pegat de ciment en forma d'escut amb la inscripció 1922 P.C. És una cabana que es manté ferma, sencera. Caldria restaurar part del ràfec frontal i refer la porta de fusta.

Cabana amb arcs i lloses

Exteriorment tenen la mateixa aparença que una cabana de volta de canó, però des del seu interior veurem com la coberta està feta amb lloses de pedra que descansen sobre arcs de mig punt.

Aquest sistema de construcció permet certa simplificació a l'hora d'obrar-les. No cal preparar una base de terra compactada amb la forma de la volta per després buidar-la. En aquestes, un cop bastits els arcs, s'avança força a fer la coberta. Això sí, cal disposar de la pedra adequada: lloses de bona mida i de gruixos similars.

Aquesta cabana de les imatges la podem trobar a les Pallargues. És de forma rectangular amb un espai interior de 330 x 475 cm, i exteriorment fa 470 x 570 cm. Això vol dir que les parets laterals tenen una amplada de 50 cm, i les de la façana i del fons fan 70 cm d'amplada. Les pedres de les parets estan assentades amb un coixí d'argila que dona estabilitat i les lliga entre si. L'alçada màxima interior fins a les lloses és de 240 cm.

Des de terra, a tocar de la paret, s'aixequen els pilars que a un metre d'alçada es transformen en arcs. Aquests arcs sostenen unes lloses de 60 x 130 cm que fan de coberta. Tant les pedres que conformen les arcades com les lloses estan rejuntades entre si amb morter. Les parets exteriors acaben coronades amb un ràfec a dues vessants, per escopir l'aigua de la pluja enllà de la façana. Damunt les lloses trobem el gruix de terra que cobreix tota la cabana i la impermeabilitza. L'alçada màxima exterior és de 290 cm a la part frontal.

La porta té una obertura de 80 x 173 cm i està orientada al sud; disposa de grans carreus als muntants i una llinda de pedra on llegim la inscripció 1924. La porta és de fusta, recoberta exteriorment amb retalls de llauna provinents d'envasos reaprofitats, costum freqüent per protegir la fusta i allargar-li la vida.

Hi trobem elements accessoris a l'interior: una menjadora en tota l'amplada del fons, acabada amb tres pedres de cantell; a la mateixa paret hi ha tres estaques i un finestró a manera d'espitllera, i en un lateral hi ha un petit espai que fa d'armari.

Fa una sensació de major lleugeresa i de cert refinament en les formes. El seu estat de conservació és molt bo, tot i que en una cantonada hi ha pedres desplaçades pel pas del tractor.

Cabana amb lloses

Tenim poques cabanes aixecades utilitzant aquesta tècnica, una tipologia que ja fa que exteriorment puguem veure que són una mica diferents, sobretot perquè no són gaire altes i tenen la coberta més plana. Aquest sistema també permet certa simplificació a l'hora d'obrar-les, si exceptuem la dificultat de trobar les lloses adequades, transportar-les, apariar-les i alçar-les fins a la coberta.

Aquesta cabana que apareix a les fotografies és al terme de Torrefeta i Florejacs. A les parets laterals, a partir d'un metre, les pedres guanyen amplada i tanquen lleugerament cap a l'interior, per tal d'obtenir major superfície per recolzar les grans lloses superiors, que tenen una amplada de 80 a 100 cm, uns 25 cm de gruix i una llargària d'uns 3 metres aproximadament. Està recoberta amb terra que, com sempre, serveix per impermeabilitzar. La pedra de les parets és calarenca, de mida mitjana i gran.

Exteriorment és de forma rectangular amb un espai interior de 219 x 495 cm, i a l'exterior les mides són 380 x 605 cm. Les parets laterals tenen una amplada de 80 cm, i les de la façana i de la paret de fons fan 55 cm d'amplada. L'alçada interior varia, degut al pendent del terreny, i es redueix des dels 180 cm de l'entrada fins als 155 cm del fons. L'alçada màxima exterior és de 210 cm a la part frontal.

L'obertura d'accés fa 88 x 173 cm, acabada amb una llinxa de pedra. Està orientada al sud i no té porta per tancar-la. Hi ha gravats números i lletres en tres pedres diferents: 1, 1X i 1847 (?)

A dintre hi ha una menjadora que fa 170 cm, acabada amb un tronc, i se situa al fons a mà dreta, on queda encastada en la mateixa paret. A la dreta de la porta hi ha un armari de 72 x 62 cm.

L'estat de conservació és regular: s'observa desplaçament de pedres en algun tram, tant exterior com interior. S'utilitza com a magatzem per guardar-hi materials.

Cabana excavada sota una roca

És freqüent trobar balms, aixoplucs o amagatalls sota una roca, però hi ha poques cabanes excavades sota el fiter, sota una gran roca. Per fer-la calia foradar i extreure terra fins a guanyar un espai suficient on pogués accedir l'animal, i això vol dir que la roca que havia de fer de coberta havia de tenir molta superfície, reposar sobre altres pedres o assentar-se en terra força compacta.

La cabana que ens ocupa i que veiem a les fotografies la podem trobar a prop de Gra. És de planta irregular i segueix la forma de la roca superior que l'acull. Té una fondària total de 580 cm i una amplada màxima de 440 cm davant de la menjadora. Sembla excavada amb pendent cap a l'interior, on es veuen clarament les diferents capes de terra argilosa o tapàs. L'alçada interior actual és de 160 cm a la part central.

La boca d'accés té actualment una amplada de 190 cm i l'alçada és de 145 cm. Probablement aquesta entrada s'havia reduït en amplada quan es va construir, en el costat esquerre; es va utilitzar una paret de pedres grans o alguna mena de pilar, i ara podem veure aquestes pedres escampades per terra, just al mig de l'entrada. A la dreta encara es manté un tram de paret de 160 cm de llarg, però descalçada. No hi ha porta ni cap evidència que n'hi hagués en temps passat.

La menjadora és al fons, en un entrant a la paret de terra, a mà dreta, i està construïda tota amb pedra i suportada per quatre pedres més que deixen un espai buit a sota. Fa 272 cm d'ample. A tocar de la menjadora hi ha una obertura de 42 x 33 cm, com un finestró o espitllera, però que condueix a l'exterior a través d'un petit túnel de 170 cm de llargada. El gruix de la roca que fa de coberta és irregular i deu fer un metre aproximadament.

Sembla construïda en temps més antic. L'estat de conservació és bastant dolent, no per l'estat de la coberta sinó sobretot per la zona d'accés a l'interior, on caldria recol·locar les pedres que hi ha provinents d'enderroc. Tipologia singular, força interessant.

Cabana de terra

A la Segarra hi ha molt poques cabanes excavades en un marge de terra i la raó és perquè no es poden construir a tot arreu. Cal un bon marge natural de terra compacta o tapàs. Són cabanes molt rudimentàries, senzilles, fràgils, de mida petita i de sostre baix, habitualment sense porta.

La cabana fotografiada es va excavar a la part més baixa d'un marge vertical de terra, de poc més de 4 metres, entre dos trossos cultivats a diferents nivells. És de forma irregular i té unes mides interiors de 353 x 375 cm i una alçada màxima que actualment és de 176 cm, tot i que originàriament devia ser més alta, ja que ara hi ha molta terra afegida per la pròpia erosió interna.

Hi ha una porta de fusta en mal estat que fa 98 x 180 cm de llum, amb llinda de pedra, i està orientada cap a l'est. El forat d'entrada que es va fer inicialment excavant el marge era de 300 x 210 cm, molt superior al de la porta actual. Sembla que en una fase posterior s'hi va afegir una paret de tancament de 58 cm de gruix, feta amb pedra rejuntada amb ciment o morter. Sobre aquesta paret sobresurt un ràfec de pedres planes per evitar l'aigua i el fang del propi marge.

Ja a l'interior, el sostre té forma de volta molt aplanada. Hi ha diferents petits espais excavats en les pròpies parets laterals de terra. Així, d'esquerra a dreta apareixen:

- una postada de terra de 65 cm d'ample.
- una menjadora per a l'animal que fa 222 cm d'ample, construïda amb una base de pedres i acabada amb biga de fusta.

- un armariet de 48 x 30cm sobre la mateixa menjadora.
- un altre armariet una mica més ampli (65 x 50 cm).
- un espai més gran i lleugerament inclinat, amb unes mides de 247 x 100 cm, probablement per seure o jeure.

També a l'interior, als voltants de la porta, encara s'observen línies d'excavació d'uns 20 cm de llarg fetes amb les eines amb què picaven per foradar.

En general presenta una degradació important per erosió. Al costat esquerre, tocant a la paret exterior, s'està fent una gran esquerda a la pròpia terra del marge. Podria tenir la mateixa antiguitat que les cabanes de volta. És una cabana excepcional, ja que n'hi ha molt poques, i caldria mantenir-la com a mostra significativa d'una tipologia constructiva molt diferent. La podem trobar a Torà.

